

Individualisering og ungdom – en diskussion af Ulrich Becks individualiseringsbegreb¹

Klaus Levinsen

Individualisering er et af de helt centrale temaer i den klassiske europæiske sociologi, og har siden slutningen af 1980'erne fået fornyet aktualitet – særligt i ungdomsforskningen. Teoretisk har det især været Ulrich Becks «individualiseringstese» som har sat præg på – og været en hyppig anvendt reference i en stor del af den europæiske ungdomsforskning. I denne artikel diskuteres individualiseringsbegrebets teoretiske relevans og anvendelighed i undersøgelser af unges ændrede livssituation, værdier og handlemønstre. Udviklingen i Becks individualiseringsbegreb skitseres og relateres til beslægtede ungdomssociologiske teorier, og der argumenteres for, at individualiseringsbegrebet overvejende relaterer sig til det strukturelle niveau, mens det er svagt, når det gælder koblingen til individniveauet. Dette har følgende konsekvenser for teoriens anvendelighed for empiriske undersøgelser af ungdommen.

Påstanden om, at de unge bliver mere og mere individualiserede, er efterhånden blevet en fast bestanddel af både praktikere og teoretikeres beskrivelser af den moderne ungdom. Ser man tilbage på de seneste 20 års europæiske og herunder skandinaviske ungdomsforskning, findes der vel næppe noget sociologisk begreb, der har haft en ligeså central placering som individualiseringsbegrebet: Forandringer i unges forhold til familien, uddannelsessystemet, arbejdsmarkedet, foreningslivet og det politiske liv sættes i forbindelse med antagelsen om en tiltagende individualisering. Baggrunden for denne artikel er, at individualiseringsbegrebet, som det anvendes i både den offentlige og den faglige debat, på mange måder forekommer at være definatorisk udflydende og modsætningsfyldt. Normativt

er det knyttet til samtidsdiagnoser, som spænder over apokalyptiske beskrivelser af samfund i opløsning, til optimistiske profetier om individualiseringsfrihedsskabende potentialer. I de pessimistiske udlægninger fokuseres typisk på temaer som forbrugerisme, hedonisme, narcissisme og egoisme, mens de optimistiske er mere optaget af personlig handlings- og værdifrihed, valgmuligheder og selv-refleksivitet (Ester mfl. 1994).

Individualiseringsbegrebet er dog ikke af nyere dato. Vi har arvet det fra oplysningstidens store filosoffer og fra den tidlige «klassiske» sociologi (Simmel, Durkheim, Weber og Marx). Når der i aktuelle sociologiske diskussioner – mere eller mindre indforstået – henvises til «individualiserings-tesen», så er det imidlertid ofte den tyske sociolog Ulrich Becks arbejde, der tænkes på. Siden slutningen af 1980'erne har han været en hyppigt refereret teoretiker inden for ungdomsforskningen, og individualiseringsbegrebet har fået status som et nøglebegreb, der tilsyneladende forener mange ungdomsforskere i deres teoretiske tilgange til en række forskellige samfunds- og ungdomsproblematikker. Men som det vil fremgå, kan fremstillingen af «tesen» i ental meget vel være misvisende, fordi der ikke er tale om nogen entydig teseformulering, og fordi Becks beskrivelser af individualiserings karakteristika og konsekvenser har ændret sig gennem forfatterskabet. Det overordnede spørgsmål, som jeg vil forfølge i denne artikel, er, hvorvidt Becks individualiseringsbegreb er velegnet i undersøgelser af ungdommen. Det gøres ved først at uddrage hovedessenserne i individualiseringsbegrebet og relatere disse til beslægtede ungdomssociologiske individualiseringsopfattelser. Herefter følger en kritisk diskussion af individualiseringsbegrebets teoretiske konsistens, og dets operationaliserbarhed i forhold til studier af ungdommen. Afsluttende fremsættes forslag til en klargøring af begrebets forskellige dimensioner.

Ulrich Becks individualiseringsbegreb

Som nævnt, er individualiseringstemaet ikke noget nyt fænomen i sociologien. Det findes i form af tre overordnede argumentationslinier med en vis kontinuitet fra den klassiske til den nyere sociologiske tænkning (Schroer 2000): Den første forbindes med Max Weber, Theodor Adorno, Max Horkheimer og Michel Foucault, og betoner overvejende truslerne mod individet, der gennem rationaliserings-, bureaukratiserings- og disciplineringsprocesser får indskrænket sin bevægelses- og tankefrihed. Den anden forbindes med funktionalisterne Émile Durkheim, Talcott Parsons og Niklas Luhmann, som alle fremhæver forholdet mellem den uafvendelige funktionelle

differentiering og modernisering af samfundet samt individualiseringens potentielle trusler mod samfundets orden. Imellem disse to argumentationslinier findes en tredje, som i højere grad forholder sig til ambivalenserne: Individualiseringen beskrives her både som øget samfundsmæssiggørelse, og som en proces, der forøger den individuelle autonomi. Som repræsentanter for denne tredje linie kan nævnes sociologerne Georg Simmel, Norbert Elias og Ulrich Beck (Schroer 2000). Der er tale om forskellige samtidsanalyser, som tilmed repræsenterer tre forskellige sociologiske generationer. Beck præsenterede oprindeligt sin version af individualiseringstesens i artiklen «Jenseits von Stand und Klasse?» (1983).² Til forskel fra de klassiske sociologiske teorier, så er det ikke overgangen fra det traditionelle til det moderne samfund, der er omdrejningspunktet, men derimod overgangen fra industrisamfundet til den såkaldte «anden modernitet». I beskrivelsen af individualiseringen sondres mellem tre parallelle karakteristika:

«... (1) en løsrivelse fra de historisk givne samfundsmæssige sammenhænge og bindinger, dvs. fra de traditionelle former for herredømme og eksistenssikring ('frisættelsesaspektet'); (2) et tab af den traditionelle vished mht. praktisk viden, trosforestillinger og grundlæggende normer ('afmystificeringsaspektet'); (3) en ny form for social integration ('kontrol- hhv. reintegrationsaspektet')» (Beck 1997a:206).³

I de højt udviklede vestlige industrisamfund sker disse forandringer inden for de generelle velfærdsstatslige rammer med en høj grad af offentlig regulering. Selvom det ifølge Beck er nødvendigt at nuancere beskrivelsen af individualiseringen ved at skelne mellem den objektive livssituation, og den subjektive bevidstheds- og identitetsmæssige dimension, så findes der ingen tydelig teoretisk beskrivelse af relationen mellem dem. Det er hovedsagelig individualiseringens første dimension; nemlig de økonomiske, strukturelle og institutionelle forandringer i samfundet som er i fokus (Beck 1983). Den stigende produktivitet og den generelle velstandsstigning i samfundet har ikke blot muliggjort et øget privat forbrug, men også medført en kraftig udvidelse af velfærdsstatens aktionsradius og aktivitetsområder. Individualiseringen er således forbundet med en øget grad af institutionalisering, idet stadig flere af vore sociale aktiviteter er afhængige af – og formidles gennem velfærdsstatens og markedets institutioner. Det særlige ved den «anden modernitet» er folks manglende bevidsthed om denne institutionelt formidlede individualiserings kollektive gennemslagskraft (Beck 1983:42). Med anvendelse af marxistisk terminologi kan man derfor sige, at individualiseringen sætter sig igennem «bag om ryggen» på folk. Der er således tale om

en teoretisk beskrivelse, der indeholder en udpræget strukturelt determineret individualisering, som tilsyneladende ikke overlader den individuelle aktør meget spillerum.

I det videre teoretiske arbejde udledes et sæt af del-teser: Det gælder først og fremmest *opløsningen* (eller afstruktureringen) af de sociale fællesskaber, som knytter sig til det traditionelle samfund og industrisamfundet. Det gælder klasse- og standsspecifikke netværk, som eksempelvis arbejderklasse-miljøerne, der oprindeligt var både rumlige, sociale og kulturelle fællesskaber. Sådanne sociale oprindelses- og tilhørsforhold besidder ikke længere de grundlæggende integrerende og sikkerheds- og tryghedsskabende funktioner. For Beck er individualiseringen derfor heller ikke ensbetydende med mere individuel frihed. Ganske vist har frisættelsen fra en række af de traditionsbetingede bindinger givet en øget personlig uafhængighed, men denne konfronteres i den anden modernitet med nye institutionelle «tvangsmekanismer», som den enkelte kun har meget ringe muligheder for at øve indflydelse på. Dette gælder både i relation til arbejdsmarkedet, uddannelsessystemet og forskellige former for velfærdsstatslige sociale sikringsordninger. Dernæst er der *standardiseringen*, der markerer de velfærdsstatslige institutionelle rammers bidrag til ensretningen af folks livsvilkår. Standardiseringen viser sig bl.a. i relation til den gennemgribende strukturering af befolkningens livsforløb, fra børnehaven over uddannelsessystem og arbejdsmarked til pensionering.

Tæt forbundet med opløsningen af de sociale og kulturelle miljøer er *pluraliseringen*, der betegner dannelsen af nye forskelligartede (sub-)kulturer og livsstile. Der er tale om en kulturel differentierings- eller heterogeniserings-tendens, hvor pointen er, at der ikke længere findes få velafgrænsede sociale grupper, men mange forskelligartede og ofte løst strukturerede kulturelle miljøer. Bevidsthedsmæssigt kommer dette til udtryk som en tiltagende subjektivering. Når de sociale og kulturelle tilhørsforhold bliver stadig mere udflydende, er den socialpsykologiske konsekvens, ifølge Beck, at man i stigende grad må forholde sig til sin egen identitet og eksistens.

Standardisering og pluralisering forekommer umiddelbart som hinandens modsætninger, men er i virkeligheden to sider af samme sag, hævder Beck. Han taler i den forbindelse om «individualiseringen af den sociale ulighed», der er et udtryk for, at det traditionelle og det moderne samfunds klasserelaterede ulighed ophæves i fraværet af de sociale klasser. Klassebegrebet er blevet en såkaldt «zombie-kategori», i den forstand, at klasserne er levende døde, og altså ikke længere fungerer som synlige markører af sociale forskelle. Armod og fattigdom findes stadig, men det er blevet et individuelt anliggende, hævder Beck (Beck-Beck-Gernsheim 2001: 206).

Individualiseringstemaet og de unge

Når individualiseringstemaet vinder frem inden for studier af unge og ungdomskultur, skyldes det antagelsen om, at nye tendenser i samfundet udspringer fra og/eller har stærkest gennemslagskraft i de unge generationer. Det er karakteristisk for mange af de ungdomspsykologiske og -sociologiske bidrag fra 1980'erne, at de forholder sig udpræget pessimistisk til ungdommens vilkår og fremtidsmuligheder (Zork-Maver 2001). Socialisationsstrukturen i ungdommen er kendetegnet ved en «samfundstruende differentiering» og «opløsning af traditionsbaserede socialmoraliske miljøer og kollektive handlingsmønstre», der resulterer i en tiltagende «tilintetgørelse af individualiteten» (Vernichtung von Individualität) (Baethge 1986:103). Med udgangspunkt i marxistisk inspireret teori skal forklaringerne findes i forandringerne i de unges primære sociale erfaringsfelter. Hvor det tidligere var integrationsmønstre med tilknytning til arbejdslivet, som var afgørende for identitetsdannelsen, er det nu hovedsagelig skole- og uddannelsessystemet, samt det kommercielle marked, der udgør rammen omkring de unges socialisering (Baethge 1986:108). Der er med andre ord tale om overgangen fra en produktionistisk til en konsumeristisk socialisation, som hovedsagelig har socialt disintegrerende effekter for de unge. De får ikke personlige erfaringer med socialt ansvar og kollektivt engagement, hvilket fører til en svækkelse af deres solidariske kompetencer (Baethge 1991:42).⁴

Der er også mindre skeptiske fremstillinger af de unges livssituation. Werner Fuchs (1983, 1988) opfatter således individualiseringsprocessen som både frigørende og engagerende. De unges handlings- og besluningsrum er ifølge Fuchs blevet udvidet som følge af en række væsentlige forandringer i familielivet og på uddannelses- og arbejdsmarkedet, hvilket giver de unge en mangfoldighed af muligheder og valg. Dette udvidede mulighedsrum bidrager til, at de unge føler et større ansvar over for forvaltningen af deres egne livsmuligheder. Fuchs tese er, at individualiseringen indebærer en «pluralisering og biografisering af ungdomsfasen» (Fuchs 1983:341). Med begrebet «ungdomsbiografi» markeres, at den personlige identitet i stigende grad opfattes som noget, der er, og også bør være, selvskabt.

Hvor ungdommen tidligere blev betragtet som en relativt velafgrænset livsfase med bestemte biografiske og social-psykologiske karakteristika,⁵ synes der nu i den europæiske ungdomsforskning at herske bred enighed om, at ungdomsperioden ikke lader sig afgrænse af veldefinerede begivenheder eller «overgange» (konfirmation, erhvervsarbejde, forældreskab etc.), og at unges biografiske mønstre er betydelig mere individuelt sammensatte end tidligere. Det er disse forandringer, der henvises til, når der tales om «afstruk-

tureringen» og «destandardiseringen» af de unges livsforløb (Olk 1985, 1993). Fra et socialpsykologisk perspektiv har Thomas Ziehe siden 1970'erne bidraget til problematiseringen og diskussionen af, hvordan disse forandringer sætter sig spor i de unges identitetsdannelse (Ziehe 1975, 1989; Ziehe & Stubenrauch 1983). Behandlingen af individualiseringsfænomenets betydning for ungdommen spænder her fra freudo-marxistisk inspirerede psykologiske teorier, til senere mere sociologisk orienterede (og moderat optimistiske) fremstillinger af unges vilkår. I det tidligste arbejde var der fokus på ungdomspsykologiske problemer (patologier), som narcissistiske identifikationsforstyrrelser og sårbar identitetsudvikling, der hovedsagelig blev forstået på baggrund af ændringerne i arbejdets kulturelle betydning og familiens reproduktionsfunktioner (Ziehe 1975; Ziehe & Stubenrauch 1983). Senere har Ziehe imidlertid været mindre pessimistisk med hensyn til forventningerne til de unges identitetsudvikling og fremtidsmuligheder. Ambivalenserne i de unges liv beskrives som en række særlige kulturtræk, der både har et frigørende potentiale, og samtidig sætter nye grænser for de unges realisering af ønsker og behov. Det frigørende beskrives som «en ny mulighedshorisont», der kommer til udtryk gennem en øget refleksivitet, hvor de unge i højere grad end tidligere har mulighed for at tematisere og problematisere eksistentielle spørgsmål, der vedrører dem selv og deres tilværelse; en styrket oplevelse af, at det er muligt at forandre og forme sig selv og sin fremtid, samt en øget individualisering, som her betyder, at de unge ikke er underlagt familiære eller kollektive autoriteter og bånd (Ziehe 1989:11–24). Individualiseringen forstås også her som en række socialiserende (ydre) rammebetingelser: «Individualisering er (...) en institutionaliseret forventning om en bestemt adfærd rettet mod individet» (Ziehe 1997:131), men indeholder også mere normative og subjektivt orienterede aspekter: «Individualisering betyder så en afstandtagen fra konformitet» og «mulighed for autonomi» (Ziehe 1997:133–135).

Det er karakteristisk for Becks overvejelser omkring ungdommen, at de berører en række af de samme problemstillinger, og at de dermed ligger i forlængelse af 1980'ernes og 1990'ernes tyske ungdomsteorier. Han fremhæver især det fænomen, at de unge i den anden modernitet er orienteret mod deres « eget liv » (« Eigenes Leben »), og at forventningen og bevidstheden om, at man selv skal forme sig selv og sit liv, er blevet typisk for nutidens unge (Beck & Beck-Gernsheim 1994; Beck & Erdmann Ziegler 1997). Individualiseringen betyder for det første, at der ikke længere er klare kultur-givne retningslinier eller mål, som skal indgydes de unge, og at den moralske autoritet tilfalder individet selv. For det andet er det blevet sådan, at de unge ikke kun bliver individualiserede: de individualiserer sig selv. I overensstem-

melse med Fuchs nævnes tendenserne til «biografiseringen» i ungdommen som et særligt kendetegn. Som ung forventes det, at man konstruerer fortællingen om «sit eget liv» ud fra selvskabte mål og forventninger (Beck 1998:212), der her kan forstås som normer, der legitimerer og bekræfter fraværet af «ydre» instansers betydning for personlighedsdannelse og livsmuligheder. Becks arbejde har således en del tilfælles med både Fuchs og Ziehes diagnose af ungdommen i 1980'erne og 1990'erne, samt Giddens' postulater om en tiltagende grad af eksistentiel refleksivitet, og opfattelsen af livsforløb som «valg-biografier» (Giddens 1990, 1991, 1992).⁶ Med reference til Hitzler (1988) introducerer Beck & Beck-Gernsheim begrebet «Bastelbiographie» som betegnelse for de unges selvkonstruktion af livsforløbet: «Normalbiografien bliver til en valgbiografi» (Beck & Beck-Gernsheim 1993, 1994; Beck 1998), hvor man tvinges til at vælge:

«Individualiseringen er en samfundsmæssig dynamik, som ikke beror på det enkelte individs frie beslutning. For at sige det med Jean Paul Sartre: Mennesket er dømt til individualisering» (Beck & Beck-Gernsheim 1994:14) (egen oversættelse).

For de unge kommer dette til udtryk i omgivelsernes forventninger til den individuelle kontrol af egen tid og egen krop. Her spiller skole- og uddannelsesinstitutionerne selvsagt en stor rolle, men også de kommercielle medier bidrager til at vedligeholde forventningen om kropslig selvdisciplin og kontrol. Frigørelsesdiskursen, der siden ungdomsoprøret i 1960–1970'erne har fyldt så meget i de kulturelt orienterede ungdomsfortællinger, unddrager sig dette kontrolaspekt, hvilket betyder, at mange både synlige og skjulte adfærdsmønstre blandt de unge overses eller misforstås.

I senere udgivelser, som f.eks. artiklen «Kinder der Freiheit» (1998), tegnes imidlertid et mindre negativt og mindre deterministisk billede af ungdommen. De unge vender sig – mere eller mindre reflekterede – bort fra de etablerede politiske institutioner, og praktiserer det, Beck kalder en «højst politisk fralæggelse af det politiske». De hader organisationernes stivnede formalisme og afviser den falske uselvskhed, som fordres af den politiske involvering. Afvisningen – eller anti-politikken – bliver dermed, ifølge Beck, politisk. I stedet forsøger de unge at balancere mellem individualisme og samfundsmoral: «Frihedens børn praktiserer en søgende, eksperimenterende moral, der sammenbinder ting, som forekommer at være gensidigt udelukkende: Egoisme og altruisme, selv-realisering og aktiv medlidenhed» (Beck 1998a).

Individualiseringsbegreber og empirisk anvendelighed

Ulrich Becks arbejde har uden tvivl givet inspiration til mange med interesse for de unges livssituation. Fælles for de ungdomssociologiske og ungdomspsykologiske fremstillinger er, at de behandler den tiltagende differentiering og pluralisering af de unges livssammenhænge, med særlig fokus på familie, skole og uddannelse (Bertram & Borrmann-Müller 1988; Ferchoff 1985; Olk & Strikker 1990; Neubauer & Hurrelmann (eds.) 1995; Furlong & Cartmel 1997) samt overgangene mellem disse institutioner (se f.eks. Wallace & Kovatcheva 1998).

I skandinavisk sammenhæng indgår individualiseringstemaet også i en række nyere studier. Som eksempler herpå kan kort nævnes Noemi Katznelsons undersøgelse af udsatte danske unge, hvor det oplevede pres i uddannelses- og aktiveringssystemet ses som et eksempel på en institutionelt formidlet individualisering (Katznelson 2004). Et eksempel fra Norge er Olve Kranges studier af socialt og kulturelt overleverede værdier og adfærdsformer hos norske unge, som viser, at traditionelle sociale skel fortsat spiller en afgørende rolle for unges muligheder, og at der er grænser for individualiseringens opløsningstendenser (Krangle 2004). Begge studier er opmærksomme på nogle af de problemer, der findes i det teoretiske individualiseringskoncept, men søger samtidig med inspiration i dette at afprøve dets empiriske rækkevidde.

Beck har selv været meget forbeholdende over for anvendelsen af empiriske undersøgelser, og har sågar pointeret, at hans eget arbejde ikke bør gøres til genstand for empiriske afprøvninger.⁷ Alligevel må man jo sige, at dette i vid udstrækning er sket,⁸ og at flere af de empiriske studier faktisk har bidraget til både at nuancere individualiseringsdiskussionen og synliggøre nogle af dens svagheder. I en opsummering på debatten om individualiseringsteorien henviser Beck imidlertid til, at teorien «(...) er blevet teoretisk illustreret i en række kvalitative interviews og livsforløbsstudier i specielt ungdomssociologien» (Beck 1994:192) (egen oversættelse), men skriver samtidig afslutningsvist: «(...) om og hvor vidt denne individualiseringsteori er (empirisk) sand eller ej, forbliver et åbent – og i det mindste et kontroversielt – spørgsmål» (Beck 1994:199) (egen oversættelse).

Diskussionen om individualiseringsteoriens egnethed til empirisk afprøvning og operationalisering har en vis lighed med diskussionerne om forholdet og forskellene mellem «Social Theory» og «Middle range theory» (Merton 1968). Forsvarerne af generel Social Theory fremhæver, at sociologiske argumenter ikke nødvendigvis bør indeholde empirisk funderede forklaringer, men derimod forventes at bidrage til udviklingen af en generel sociolo-

gisk begrebslig diskurs (Alexander 1998). Herover for står de empirisk orienterede forskere, som i højere grad forventer, at teoretiske postulater bør kunne omsættes til empirisk testbare hypoteser, og at dette bør være mindstekravet for en sociologisk videnskabelighed (Goldthorpe 2000).

Dele af Becks individualiseringsteori kan have sin styrke i at være begrebsudviklende, men samtidig er den svag, når det gælder empirisk operationalisering og tilvejebringelsen af empirisk evidens. Individualiseringsbegrebet har da også været udsat for en del kritik fra tyske sociologkolleger (Heitmeyer & Olk 1995; Jagodzinski & Klein 1998; Friedrichs 1998) på grund af netop disse svagheder. Et centralt problem er, at der ikke gives præcise rumlige eller historiske afgrænsninger for individualiseringsprocesserne, hvilket selvsagt gør det vanskeligt at teste de teoriafledte teser empirisk. En typisk poppersk indvending ville være, at de mange flertydigheder, som rummes inden for individualiseringstenen, gør den meget vanskelig at falsificere.

Det er indiskutabelt, at begrebet «individualisering» henviser en til tidsmæssig forandringsproces, hvilket principielt betyder, at det er utilstrækkeligt blot at anvende synkrone undersøgelser, når man ønsker at analysere fænomenets udvikling og dets forventede konsekvenser. Undersøgelser af individualiseringen bør derfor optimalt set være diakrone. Det betyder, at forandringer i ungdommen ikke blot skal studeres som individualbiografiske forandringer, men også som generationelle forandringer. Som de norske sociologer Olve Krange og Tormod Øia gør opmærksom på, indeholder diskussionen om individualiseringen og identitetens vilkår både noget alment og noget særegent. Det almene vedrører de forandringer, som alle er en del af eller rammes af, og det særegne gælder spørgsmålet om, hvorvidt de unge i dag står over for nogle specielle udfordringer (Krange & Øia 2005:20). Antager vi, at der er tale om en individualisering af ungdommen, må dette med andre ord kunne eftervises, derved at de unge i dag – adfærdsmæssigt såvel som holdningsmæssigt – er forskellige fra tidligere generationers unge (Levensen 2003).

Men hvordan kan individualiseringen defineres og operationaliseres, således at det bliver muligt at undersøge, om der er individuelle og sociale forandringer at spore hos de unge generationer?

Det er her anbefalelsesværdigt, at der både foretages en analytisk differentiering og præcisering af individualiseringsdimensionerne og en klargøring af relationerne mellem dem. Wohlrab-Sahr (1997) peger på behovet for at skelne mellem individualisering som strukturelt og som kulturelt fænomen, og parallelt hermed anbefaler Jagodzinski & Klein (1998), at der sondres mellem en makro- og en mikrotilgang i individualiseringsundersøgelser. Mikrotilgangen kan differentieres yderligere i henholdsvis en direkte obser-

verbar (objektiv) og en subjektiv individualisering. Formålet med en sådan differentiering er, at tydeliggøre individualiseringsbegrebets forskellige dimensioner på individniveau med henblik på at udlede empirisk analyserbare kategorier og teser.

Den observerbare «objektive» individualisering refererer til forandringer, hvor folks adfærd bliver mere distanceret eller afkoblet fra sociale sammenhænge. I denne betydning er der tale om en tiltagende individualisering, såfremt der over tid er sket en svækkelse eller en destabilisering af folks sociale relationer. Empirisk vil dette kunne registreres som f.eks. en faldende involvering i familie- og venskabsrelationer, og en mindsket deltagelse i samfundslivet.

Den subjektive individualisering handler om individets bevidstheds- og holdningsmæssige dispositioner. Det afgørende er her, hvilke forestillinger folk har om sig selv og det omgivne samfund. Med hensyn til individuel selvopfattelse kan man definere en person som individualistisk, hvis vedkommende mener at være – eller ønsker at være uafhængig af andre personer, institutioner eller traditioner. Eksempler på en sådan individualiseringsdefinition findes bl.a. hos værdiforskerne Ester, Halman, de Moor (1994)⁹ og Halman (1996).¹⁰

Individualiseringen kan også opfattes som udtryk for en øget tilslutning til individualistiske holdninger og værdier, som værdsættelse af den individuelle frihed og autonomi, og muligheden for at handle i overensstemmelse med egne personlige ønsker og interesser.¹¹ Der kan her sondres mellem to forskellige former for individualisme: den utilitaristiske individualisme, hvor det økonomiske og materielle aspekt spiller en afgørende rolle i forståelsen af den personlige interesses motiver og drivkræfter, og den ekspressive individualisme, der i højere grad er udtryk for trangen til individuel personlighedsudvikling, selvrealisering, kreativitet og autenticitet i livsførelsen (Belah mfl. 1986:336, Halman 1996:199).

Endelig er der spørgsmålet om pluralisering og værdi- og holdningsfragmentering. Forventningen om en øget værdifragmentering knytter sig til den antagelse, at der ikke længere er få traditionelle, men mange differentierede normskabende og normformidlende institutioner og sociale grupper, der eksisterer side om side i samfundet. Denne tilstand hævdes at skabe et mere fragmenteret socialiseringsmønster, der indebærer et større orienteringsmæssigt frirum. Værdi- og holdningsfragmenteringen indebærer, at det enkelte individ kognitivt set ikke orienterer sig ud fra nogle få centrale værdier, og at holdningerne på individniveau ikke længere indgår i kohærent ordnede mønstre (jf. Gibbins & Reimer 1999).

Disse individualiseringsdimensioner indeholder alle sammen et muligt grundlag for studier, der tager aktørniveauet alvorligt. Den store teoretiske og analytiske udfordring består dog forsat i at specificere relationen mellem makro- og mikroniveauerne. En afgørende problemstilling, som knytter sig til individualiseringens strukturelle dimension i den Beck'ske variant, er, at samfundsudviklingen flere steder beskrives universalistisk og deterministisk. Hans eget udgangspunkt er det vesttyske samfund i efterkrigstiden, som jo har sine egne særlige strukturelle og institutionelle karakteristika, der på en række områder er forskellige fra f.eks. de skandinaviske samfund (jf. Esping-Andersen 1990). Set ud fra et empirisk perspektiv vil det være gavnligt at se nærmere på den empiriske variation i individualiseringens strukturelle og institutionelle kontekster. Eksempelvis er det nødvendigt at være opmærksom på særlige område- eller landespecifikke forhold i analyser af individualiseringen, uden på forhånd at antage, at disse har en universel og ensartet virkning på det individuelle niveau. Et oplagt undersøgelsesfelt, som relaterer sig til en komparativ og diakront orienteret ungdomsforskning, kan være uddannelsesinstitutioners forskellige effekter på de unges værdier og adfærd.

Konklusion

Individualiseringsfænomenet er en yderst heterogen størrelse, som det er vanskeligt at etablere teoretisk konsensus omkring. I artiklen er Ulrich Becks individualiseringstese præsenteret og diskuteret, og individualiseringstemaet er belyst med inddragelse af en række beslægtede ungdomsteoretiske studier. Jeg har søgt at vise, at Becks individualiseringsdefinition overvejende forholder sig til det socio-strukturelle niveau, men at der senere i forfatterskabet er tendenser til en mere individorienteret forståelse af individualiseringens betydning for de unges livssituation. En kritisk bemærkning til den teoretiske konstruktion er den gennemgående (a priori-) antagelse om, at de strukturelle ændringer i de vestlige velfærdssamfund umiddelbart kan aflæses på individniveauet – og omvendt: at adfærden på individniveau uden større forbehold, kan tilskrives forandringerne på makroniveau.

Afstanden mellem det teoretiske og de empirisk anvendelige begreber er stor – ikke mindst i lyset af, at Ulrich Beck tidligere har frarådet at gøre «individualiseringstesen» til genstand for empiriske afprøvninger. Det kan ikke betvivles, at individualiseringstesen har givet inspiration til flere af ungdomsforskningens teoretiske og empiriske studier, men det skal også fremhæves, at individualiseringstesen – i sig selv – ikke er tilstrækkelig præcis

som udgangspunkt for en egentlig afprøvning. En måde at forholde sig til individualiseringen på, som stadig fastholder dens flerdimensionalitet, er at sondre analytisk mellem et mikro- og et makro-niveau, og opstille empirisk operationaliserbare teser til videre studier af individualiseringsfænomenet. Sådanne studier må være opmærksomme på, at individualiseringen bør indeholde et diakront perspektiv. Det mener jeg, der er brug for, men vel at mærke inden for en ramme, som også har blik for, at de strukturelle og institutionelle dynamikker kan være vidt forskellige på tværs af institutioner og lande.

Noter

1. Forfatteren ønsker at takke tidsskriftets redaktion og forsker Olve Krange, NOVA, samt to anonyme referees for konstruktive kommentarer til artiklen.
2. Siden er individualiseringstesen indgået som del af bogen *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne* (Beck 1986, 1997a) samt i en række senere publikationer og artikler: «Die Erfindung des politischen» (Beck 1993); «Risikante Freiheiten» (Beck & Beck-Gernsheim 1994); «Individualisierung und Integration» (Beck & Sopp (hrsg.) 1997). Seneste udgivelse er bogen *Individualization*, der opsamler og sammenskriver en række tidligere artikler om individualisering (Beck & Beck-Gernsheim 2001).
3. Denne beskrivelse er også det nærmeste, vi kommer en egentlig definition af Beck's individualiseringsbegreb (se også Friedrichs 1998b).
4. Baethge uddyber disse begreber således: «Arbeit ist vordringlich nach aussen auf Natur und Umwelt, Konsum vordringlich nach innen auf sich selbst gerichtet. Der hier verwandte Begriff des Konsums zielt nicht in erster Linie auf Materielles, umfasst vielmehr die ideellen Formen der Aneignung von Welt. Konsumistische sozialisation meint damit Erfahrungsprozesse, in denen rezeptive und reflexive Akte, vor allem solche des Lernens dominieren. Produktionistische Sozialisation meint demgegenüber Erfahrungsprozesse, wo nach äusseren gerichtete und sich in vorweisbaren (sichtbaren) Resultaten äusernde Handlungsakte dominieren, deren Gelingen oder Misslingen Auswirkungen auf andere, nicht nur auf sich selbst hat» (Baethge 1991:42).
5. Heitmeyer & Olk anvender betegnelsen «standard sequence» om ungdomsfasen, som trods køns-, klasse- og regionale differentieringer havde et vist standardiseret forløb (Heitmeyer & Olk 1995:24).
6. Giddens udtrykker dette forhold således: «... in conditions of high modernity, we all not only follow lifestyles, but in an important sense are forced to do so – we have no choice but to choose» (Giddens 1991:81). Den gensidige inspiration kommer bl.a. til udtryk i bogen (sammen med Lasch) *Reflexive Modernisation* (Beck, Giddens, Lasch 1994).
7. På linie med Adorno og Horkheimer er han yderst skeptisk med hensyn til den empirisk orienterede sociologi samt mulighederne for at søge empirisk dokumentation for individualiserings væsen og udbredelse (Friedrichs 1998:7–8). Beck & Beck-Gernsheim giver udtryk for denne kritiske distance til «Massendaten-soziologie» i en fodnote: «Bemerkenswert ist das methodenpragmatische Apriori der Massendaten-Soziologie: 'Quantitative Methoden setzen Kategorisierungen, Gruppenbegriffsbildungen voraus (selbst wenn sie nominal entschärft werden). Eine sich individualisierende Gesellschaft entzieht sich aber

- diesen untersuchungstechnischen Standardisierungszwängen ...'» (Beck & Beck-Gernsheim 1994:39).
8. Eksempler herpå findes i Friedrichs (hrsg.) (1998) og Beck & Sopp (hrsg.) (1997).
 9. Individualization «refers to the social and historical process in which values, beliefs, attitudes, and behaviour are increasingly based on personal choice and are less dependent on tradition and social institutions» (Ester, Halman, de Moor 1994).
 10. «In the political sphere individualization delineates a decline of traditional authority and a growing anti-institutional mood. The guidelines provided by these institutions are confliction with ideas of personal autonomy» (Halman 1996:197).
 11. Med reference til Laermans (1992) og van Dam (1992), vælger Halman (1996) dog at sondre mellem individualisering og individualisme: «Individualization denotes a process in which traditional meaning systems and values diminish in importance in favour of personal considerations and decisions concerning values, norms and behaviour. Individualism, on the other hand, fixes on self-development and self-unfolding as the basic guideline in all kinds of decisions» (Halman 1996:198).

Litteratur

- Alexander, J.C. (1998): *Neofunctionalism and after*. Oxford: Balckwell.
- Baethge, M. (1983): *Jugend und Krise*. Frankfurt a.M.: Juventa Verlag.
- Baethge, M. (1991): «Die politischen Folgen fortschreitender Individualisierung in der Arbeitsgesellschaft». I: Heitmeyer, W. & J. Jacobi (hrsg.) (1991): *Politische Sozialisation und Individualisierung. Perspektiven und Chancen politischer Bildung*. Weinheim, München: Juventa Verlag.
- Beck, U. (1983): «Jenseits von Stand und Klasse?» I: Kreckel, R. (hg.): «Soziale Ungleichheiten», *Sozialen Welt*, Sonderband 2. Göttingen.
- Beck, U. (1986): *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Beck, U. (1994): «The Debate on the Individualization Theory in Today's Sociology in Germany». *Soziologie Special Edition 3 / 1994*: 191–200.
- Beck, U. (1995): *Die feindlose Demokratie – Ausgewählte Aufsätze*. Ditzingen: Reclam.
- Beck, U. (1997a): *Risikosamfundet – på vej mod en ny modernitet*. København: Hans Reitzels Forlag (tysk udg. 1986).
- Beck, U. (1997b): *The Reinvention of Politics – Rethinking Modernity in the Global Social Order*. Polity Press.
- Beck, U. (hg.) (1998): *Kinder der Freiheit*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp Verlag.
- Beck, U. (1998a): «Kinder der Freiheit: Wider das Lamento über den Wertefall». I: Beck, U. (hg.) (1998): *Kinder der Freiheit*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp Verlag.
- Beck, U. (1998b): «Demokratisierung der Familie». I: Beck, U. (hg.) (1998): *Kinder der Freiheit*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp Verlag.

- Beck, U. (1998c): «Ursprung als Utopie: Politische Freiheit als Sinnquelle der Moderne». I: Beck, U. (hg.) (1998): *Kinder der Freiheit*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp Verlag.
- Beck, U., A. Giddens & S. Lasch (1994): *Reflexive Modernisation: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. & E. Beck-Gernsheim (1993): «Nicht autonomie, sondern Bastelbiographie». I: *Zeitschrift für Soziologie*, H. 3: 178–187.
- Beck, U. & E. Beck-Gernsheim (hrsg.) (1994): *Risikante Freiheiten*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp Verlag.
- Beck, U. & E. Beck-Gernsheim (1994): «Individualisierung in modernen Gesellschaften – Perspektiven und Kontroversen einer subjektorientierten Soziologie». I: Beck, U. & E. Beck-Gernsheim (hrsg.) (1994): *Risikante Freiheiten*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp Verlag.
- Beck, U. & E. Beck-Gernsheim (2001): *Individualization*. London: Sage Publications.
- Beck, U. & U. Erdmann Ziegler (1997): *Eigenes Leben – Ausflüge in die unbekante Gesellschaft, in der wir leben*. Verlag C.H. Beck.
- Beck, U. & P. Sopp (hrsg.) (1997): *Individualisierung und Integration. Neue Konfliktlinien und neuer Integrationsmodus?* Opladen: Leske + Budrich.
- Bellah, R.N. mfl. (1985): *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life*. New York: Harper and Row.
- Bertram, H. & R. Borrmann-Müller (1988): «Individualisierung und Pluralisierung familialer Lebensformen». *Das Parlament – Aus Politik und Zeitgeschichte*, B13/88: 14–23.
- Chrisholm, L. & K. Hurrelmann (1995): «Adolescence in modern Europe. Pluralized transition patterns and their implications for personal and social risks». *Journal of Adolescence*, 18: 129–158.
- Durkheim, É. (2000): *Om den sociale arbejdsdeling* (opr. 1902). København: Hans Reitzels Forlag.
- Esping-Andersen, G. (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Ester, P., L. Halman & R. de Moor (eds.) (1994): *The Individualizing Society – Value Change in Europe and North America*. Tilburg: Tilburg University Press.
- Friedrichs, J. (hrsg.) (1998): *Die Individualisierungs-These*. Opladen: Leske + Budrich.
- Friedrichs, J. (1998): «Einleitung: 'Im Flugsand der Individualisierung?'» I: Friedrichs, J. (hrsg.) (1998): *Die Individualisierungs-These*. Opladen: Leske + Budrich.

- Friedrichs, J. (1998b): «Die Individualisierungs-These. Eine Explikation im Rahmen der Rational-Choice-Theorie». I: Friedrichs, J. (hrsg.) (1998): *Die Individualisierungs-These*. Opladen: Leske + Budrich.
- Fuchs, W. (1983): «Jugendliche Statuspassage oder individualisierte Jugendbiographie». *Soziale Welt*, 34 (3): 341–371.
- Fuchs, W. (1988): *Verlaufsformen der Jugendbiographie*. Hagen FernUniversität.
- Furlong, A. & F. Cartmel (1997): *Young People and Social Change. Individualization and risk in late modernity*. Buckingham: Open University Press.
- Halman, L. (1996): «Individualism in Individualized Society? Results from the European Values Surveys». *International Journal of Comparative Sociology* XXXVII, 3–4: 195–214.
- Halman, L. & R. De Moor (1994): «Comparative Research on Values». I: Ester, P., L. Halman & R. de Moor (eds.) (1994): *The individualizing Society. Value Change in Europe and North America*. Tilburg University Press.
- Halman, L. & P. Ester (1995): «Modernization and the Nature of Individualism». *Sociale Wetenschappen*, 38: 28–53.
- Halman, L. & N. Nevitte (eds.) (1996): *Political Value Change in Western Democracies – Integration, Values, Identification and Participation*. Tilburg: Tilburg University Press.
- Heitmeyer, W. & T. Olk (hrsg.) (1990): *Individualisierung von Jugend. Gesellschaftliche Prozesse, subjektive Verarbeitungsformen, jugendpolitische Konsequenzen*. Weinheim und München: Juventa Verlag.
- Heitmeyer, W. & T. Olk (1990): «Das Individualisierungs – Theorem – Bedeutung für die Vergesellschaftung von jugendlichen». I: Heitmeyer, W. & T. Olk (hrsg.) (1990): *Individualisierung von Jugend. Gesellschaftliche Prozesse, subjektive Verarbeitungsformen, jugendpolitische Konsequenzen*. Weinheim und München: Juventa Verlag.
- Heitmeyer, W. (1991): «Individualisierungsprozesse und Folgen für die politische Sozialisation von jugendlichen. Ein Zuwachs an Politischer Paralyse und Machiavellismus?» I: Heitmeyer, W. & J. Jacobi (hrsg.) (1991): *Politische Sozialisation und Individualisierung. Perspektiven und Chancen politischer Bildung*. Weinheim, München: Juventa Verlag.
- Heitmeyer, W. & J. Jacobi (hrsg.) (1991): *Politische Sozialisation und Individualisierung. Perspektiven und Chancen politischer Bildung*. Weinheim, München: Juventa Verlag.
- Heitmeyer, W., K. Möller & H. Sünker (hrsg.) (1992): *Jugend – Staat – Gewalt. Politische Sozialisation von jugendlichen, Jugendpolitik und politische Bildung*. Weinheim, München: Juventa Verlag (2. Aufl.).

- Heitmeyer, W., K. Möller & G. Siller (1995): «Youth and politics: Destabilization of Political Orientations». I: Neubauer, G. & K. Hurrelmann (eds.) (1995): *Individualization in Childhood and Adolescence*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Hurrelmann, K. (1994): *Lebensphase Jugend. Eine Einführung in die sozialwissenschaftliche Jugendforschung*. Weinheim und München: Juventa Verlag.
- Jagodzinski, W. (1981): «Gibt es einen intergenerationellen Wertewandel zum Postmaterialismus?» *Zeitschrift für Sozialisationsforschung und Erziehungssoziologie*, 5: 71–88.
- Jagodzinski, W. & M. Klein (1998): «Individualisierungskonzepte aus individualistischer Perspektive. Ein erster Versuch, in das Dickicht der Individualisierungskonzepte einzudringen». I: Friedrichs (hrsg.) (1998): *Die Individualisierungs-These*. Opladen: Leske + Budrich.
- Katznelson, N. (2004): *Udsatte unge, aktivering og uddannelse – dømt til individualisering*. Ph.D.-afhandling. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- Kränge, O. (2004): *Grenser for individualisering. Ungdom mellom ny og gammel modernitet*. Oslo: NOVA Rapport 4/04.
- Kränge, O. & T. Øia (2005): *Den nye moderniteten. Ungdom, individualisering, identitet og mening*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Levinsen, K. (2003): *Unge politiske værdier i et generationsperspektiv*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Lief, T. (1991): «Individualisierung als Katalysator oder Bremsen von Engagement und Protest?» I: Heitmeyer, W. & J. Jacobi (hrsg.) (1991): *Politische Sozialisation und Individualisierung. Perspektiven und Chancen politischer Bildung*. Weinheim und München: Juventa Verlag.
- Merton, R.K. (1968): *Social Theory and Social Structure*. Enlarged Edition 1968 [1949]. New York: The Free Press.
- Neubauer, G. & K. Hurrelmann (eds.) (1995): *Individualization in Childhood and Adolescence*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Olk, T. (1985): «Jugend und gesellschaftliche Differenzierung – Zur Entstrukturierung der Jugendphase». *Zeitschrift für Pädagogik*, 19. Beiheft: 290–301.
- Olk, T. (1993): «Gesellschaftstheoretische Ansätze in der Jugendforschung». I: Krüger, H.-H. (hrsg.) (1993): *Handbuch der Jugendforschung*. 2. erweiterte Auflage. Opladen: Leske + Budrich.
- Schroer, M. (2000): «Negative, positive und ambivalente Individualisierung – erwartbare und überraschende Allianzen». I: Kron, T. (hrsg.) (2000): *Individualisierung und soziologische Theorie*. Opladen: Leske + Budrich.

- Wallace, C. & S. Kovatcheva (1998): *Youth in Society: The Construction and Deconstruction of Youth in East and West Europe*. London: Macmillan Press.
- Wohlrab-Sahr, M. (1997): «Individualisierung: Differenzierungsprozess und Zurechnungsmodus». In: Beck, U. & P. Sopp (hrsg.) (1997): *Individualisierung und Integration. Neue Konfliktlinien und neuer Integrationsmodus?* Opladen: Leske + Budrich.
- Ziehe, T. (1975): *Pubertät und Narzissmus. Sind jugendliche entpolitisiert?* Frankfurt a.M.: Europäische Verlagsanstalt.
- Ziehe, T. (1989): *Ambivalenser og mangfoldighed*. København: Politisk Revy.
- Ziehe, T. (1994): «From living standard to life style». *Young. Nordic Journal of Youth Research*, 2 (2): 2–16.
- Ziehe, T. (1997): «Individualisering som et kulturelt forandrede selvforhold». *Social Kritik*, 52–53: 129–135.
- Ziehe, T. & H. Stubenrauch (1983): *Ny ungdom og usædvanlige læreprocesser*. København: Politisk Revy.
- Zorc-Maver, D. (2001): *Individualization of Youth in Post-industrial Society: Dilemmas and Perspectives*. Frankfurt a.M.: Peter Lang.

Summary

Individualization and youth

– a discussion of Ulrich Beck's individualization concept

The purpose of this article is to examine the theoretical relevance and applicability of the individualization concept in relation to studies of changes in young people's lives, values and behavioural patterns. The concept of individualization is one of the central concepts of classic European sociology, and has intensified in importance since the end of the 1980s. The theoretical core of the concept has mainly been Ulrich Beck's individualization thesis, which has influenced youth research in Europe and has frequently served as one of its most vital frames of reference. The article outlines the development of Beck's individualization concept, as well as the ensuing academic discussion about the importance of young people's individualization. It is argued that Beck's theoretical concept of the individualization process is characterized by a lack of precision which, of course, has consequences for the applicability of the theory to empirical youth studies.